

war

A R A S T I R M A - İ N C E L E M E D E R G İ S İ

- **MÊM Û ZÎN VE EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ**
Remezan ALAN
- **KOÇGİRİ'DE İKİ KİŞİLİK:**
Sakallı Nurettin Paşa ve Ebubekir Hazım Bey
İsmail GÖLDAŞ
- **Yavuz Sultan Selim'in Diyarbakır'ı Fethi ve Egemenlik Altına Alması**
Ali EMİRİ Çev.: Abdurrahman UÇAMAN
- **KÜRT DİLİNİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ**
A. Ali
- **ÇEND QISEY FERHENG - VAJNAME'DÊ**
Kurmancî - Hewramî - Dimilî Û Senendaî Sero
Abdurrahman UÇAMAN - Seîd VERROJ
- **Besîmbuhar Yan Ji Kormişkanî:**
Pîroz Kirina Hatina Buharê
R. TURî
- **FOLKLORA KURDî**
Seîd VERROJ

Kovara Lêkolîn û Lêgerîn

WAR

Araştırma - İnceleme Dergisi

Hûr binêre
Kûr binêre
Dûr binêre

Kovara Lêkolîn û Lêgerîn

WAR

Araştırma - İnceleme Dergisi

Üç Ayda Bir Yayınlanır • 1.000.000. TL.

KOR Reklamcılık Basın - Yayın

Tic. ve San. Ltd. Şti. adına

Sahibi ve sorumlu Yazışleri Müdürü:

Kamber Soypak

Dizgi Operatörü:

Murat Ece

Baskı ve Cilt:

GÜNAY MATBAACILIK

Kapak tasarım:

Saha Tanıtım

Yönetim Yeri:

Kazım İsmail Gürkan Cd. Hamam Sk.

Yavuz Han No:2 Kat: 3/3 Cağaloğlu - İstanbul

Tel: (0.212) 522 21 02

Abone Koşulları:

1 Yıllık Yurtiçi: 4.000.000 TL.

Yurtdışı 100 DM

(veya karşılığı bulunduğu ülke parası)

İÇİNDEKİLER - NAVEROK

• Çıkarken	7
• Destpêk	11
• Remezan Alan	
Mêm û Zîn'in Edebiyatımızdaki Yeri	15
• Î. Göldaş	
Koçgiri'de İki Kişilik: Sakallı Nurettin Paşa ve Ebubekir Hazım Bey.....	39
• Ali Emiri - Çev: Abdurrahman Uçaman	
Yavuz Sultan Selim'in Diyarbakır'ı Fethi ve Egemenlik Altına Alması.....	57
• A. Ali	
Kürt Dilinin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri.....	65
• Abdurrahman Uçaman - Seîd Verroj	
Çend Qısey Ferheng-Vajname'dê	
Kurmancî-Hevramî-Dimilî û Senendajî Sero -I	79
• Seîd Verroj	
Folklora Kurdî	111
• Abdurrahman Uçaman	
Xoca'yê Xasî	133
• Remazan Alan	
Mihîrcanên Adarê.....	137
• Di Jîyana Kurdan de Cî û Giringîya Civatê.....	139
• R. Turî	
Besîmbuhar Yan ji Kormişkanî:	
Pîroz Kirina Hatina Buharê.....	143

Çıkarken

Her şeyden önce “neden yeni bir dergi?” sorusunu cevaplamak istiyoruz; Kürt dili, tarihi ve kültürel değerleriyle ilgili yeteri genişlikle ve derinlikte inceleme ve araştırmaya yönelik faaliyet olmadığının kanaatını taşıdığımız için, kültürel yaşantımızın renklerini, Kürt kültürel değerlerini açığa çıkarmak amacıyla böyle bir faaliyete yöneldik. Kısa ve öz de olsa, burada derginin faaliyet alanı ve konusu olan kültür kavramını da açıklamak ve tanımlamak gerekir; **kültür**, belli bir coğrafyada yaşayan bir topluluğun öznel amaçları doğrultusundaki faaliyetlerinin ürünüdür. Bu nedenle kültür toplumun tarihidir. Yani insan faaliyetinin bütünüdür, diğer bir deyişle nesnelleşmiş faaliyetlerdir. Bunun içindir ki, ülke, dil, örf ve adetleri, folklor, edebiyat vb. kültürel değerlerdir.

Kürtlerde 1970’lere kadarki dönem ile sonrası karşılaştırıldığında, kültürel ilişkilerdeki gelişim süreci hiç de yüreklerimizi serinletmiyor. 1970’ler sonrası Kürt coğrafyasında siyasi akımlar ve örgütler çeşitlenmekle birlikte, bu siyasi akımlarla Kürt kültürel değerleri ve Kürtlerin birbiriyle ilişkileri öncesinden daha da yakınlaşıp ortaklaşacağına ve bütünsellik sürecine girmesi gerekirken, aksine kopuklaşma ve ayrışma eğiliminin nedeni oldular. Bu bağlamda, **siyaset**, toplumsal ilişkileri belli bir amaç doğrultusunda bütünlendiren ve merkezileştiren faaliyeti iken, Kürt coğrafyasında ise ilişkileri aksi yönde eğilimlendirmiştir. Bunun bir nedeni de kültürel değerlerin ve özgüllüğünde Kürt kültürel değerlerinin yeteri kadar bilince çıkmamasıdır.

Bunun içindir ki, yayınıımız Kürt kültürel değerleri; yani dil, edebiyat, tarih, folklor, sanat vb. konularda inceleme ve araştırmaları yayınlamayı kendisine amaç edinmiştir. Kürtlere ilişkin tarih, toplum, dil, edebiyat sanat alanlarında inceleme ve araştırma yapan insanlarımızın çalışmalarını günışığına çıkaracağı gibi, bu alanda çalışma yapmak isteyenleri de teşvik edecek ve yönlendirecektir. WAR, yazıyı yazanın siyasi kimliğinden çok yazdığı yazının inceleme ve araştırma niteliğine bakacaktır. Yazı kurulunun yayınladığı yazıların fikrine mutlaka katılması gerekmeyecektir. ayrıca yazıyı yazan yazarın siyasi kimliği de yazının yayanlanmasına etki etmeyecektir. WAR Kürt toplumunun sorunlarını çözme yönünde siyaset oluşturmaya çalışmayacak, ancak yayanıladığı bilimsel çalışmalar siyaset yapanlara veri olacaktır. WAR’ın sayfaları tüm araştırmacılara açık olacaktır. Bu temelde derginin tek kaygısı inceleme ve araştırmaların niteliğinin gerçekliği ifade etmiş olması kaygısıdır. Derginin bir inceleme ve araştırma dergisi olması nedeniyle, periyodu yılda dört sayı olacaktır.

Yukarıda belirtilen amaçlılık doğrultusunda yöntemimizi ve duruşumuzu da belirtmek istiyoruz:

1. Derginin temel amacı, inceleme ve araştırmalarıyla Kürt kültürel değerlerini günışığında çıkarmaktır. Bu temelde yaklaşım yöntemimiz, kendi kendini üreten ve kendi kendine eşit olmayan niteliğe sahip oluşumun gerçek ilişkilerinin anlatımı olacaktır. Diğer bir deyişle, Kürt kültürel değerlerin kendi kendini nasıl ürettiğini ve her yeni üretimde kendi kendine eşit olmayan niteliğinin tarihsel dinamiklerinin anlatımı olacaktır.

2. Bunun içindir ki Kürt kültürel değerlerinin bölge halklarının(Türk, Arap, Fars, Ermeni, Süryani, Asuri vs.) kültürel değerleri ile tarihi ilişkileri ve karşılıklı etkileşimi de inceleme, araştırma konusu olacaktır. WAR bu konuda inceleme ve araştırmaları yayınlayacaktır.

3. Yayına hazırlanan inceleme ve araştırma yazıları, yazarın düşüncesini eni-yi şekilde ifade edebildiği dil ile ve olduğu gibi yayınlanacaktır.

4. Bizim için ileri ve geri kültürler yoktur, ancak farklı kültürler vardır. kültürlerin farklılığı da insanlık için yararlıdır ve zengiliktir. Bunun içindir ki kültürleri açığa çıkarmak, korumak, geliştirmek ve geleceğe aktarmak insanlık görevidir. Nihayet kültür denilen şey insanlığın tarihsel faaliyetlerinin tümüdür ve aynı zamanda insanda kültürün ürünüdür ya da kültür toplumsallaktır. Farklı kültürler demek farklı topluluklar demektir. Bu nedenle Kürt kültürel değerleriyle ilgili inceleme ve araştırmalarda bu farklılığı yapısı içinde açığa çıkartmak gerekir. Kürt kültürel değerlerini diğer kültürel değerlerle kıyaslanması gibi bakış açısıyla değil, farklılığı açısından değerlendirmek gerekir. Örneğin, Avrupa kültürel öğeleri olan roman, tiyatro vb. leri Kürt kültürel öğelerinde olmadığından dolayı, geri olarak algılamak yanlış bir bakış açısidir. Avrupa'nın roman geleneğine karşılık, Kürtlerde Diwan vb. kurumların yardımıyla da çok eskiden beri ağızdan ağıza söylenerek gelen çok zengin bir Halk Edebiyatı geleneği vardır. Kürtlerin bu tür kültürel öğeleri, Avrupa'nın roman ve tiyatro gibi öğelerinden ne geri ne de ileri dir, sadece farklıdır. Bu farklılık, toplumsal ilişkileride de kendini gösterir. Kapitalizm öncesi Avrupa'da roman ve tiyatro ancak soylular, okumuşlar ve şehirliler gibi toplumun seçkinleri, ayrıcalıklı kesimleri ile irtibatlı iken Kürt toplumunda Diwan'larda söylenen kıamlar(sıtranlar) halkın bütün kesimlerine hitap etmektedir. Böylece Kürt'lerdeki bu kültürel gelenek tüm halk kesimlerinde ortak duygu ve davranışlar geliştirme nedeni olduğundan, daha da yaygındır. Bu açıdan bakıldığında Kürt kültürel değerleri daha toplumsaldır.

5. Kürt kültürel değerlerinin tarihsel özgüllüğü, parasal ilişkilerin ya da metalar arası ilişkilerin ürünü değil, insanlar arası ilişkilerin ya da toplumsal ilişkilerin ürünü olarak ağırlığını hala büyük ölçüde korumaktadır. Bu nedenledir ki Kürt kültürel değerleri okumuşlardan ziyade halkın duygularında, yüreğinin derinliklerinde ve ilişkilerinde kendini üretmektedir.

6. Kürt kültürel değerleri ezen ulus devletlerinin, bu devlet kurumlarının ve aydınlarının çok yönlü baskılarının altındadır. Bu baskıların amacı, Kürt kültürel değerlerini ezen ulus değerlerine dönüştürmek, asimilasyona tabi tutmak ve kürtleri kendi kültürlerine, kendi özlerine kendi varoluş biçimine ya-

bancılaştırmak ve böylece Kürtleri kendine yabancılaşma sürecine sokmaktadırlar. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için en üst düzeyde merkezi plan ve projeler geliştirerek uygulamaya sokmaktadırlar.

7. Bu nedenle konuyla ilgili inceleme ve araştırma yapanların, bu çelişki ve karmaşıklığın getirdiği olumsuzluklar ve zorluklar karşısında moral kaynağı, dayanağı ve gücü de Kürt kültürel değerlerinin zenginliği ve bu zenginlikten kaynaklanan olanakların farkında olup, bunu açığa çıkarma ve kullanma iradesidir.

WAR yayın hayatına başladığı bu sayı ile önemli bir boşluğu doldurmaya adaydır. Bu nedenle yaratılmış veya yaratılacak ortak değerlerin topluma ulaşması için üzerine düşeni yerine getirecektir.

War'ın bu sayısında Mêm û Zîn üzerine Remezan Alan tarafından yazılan yazıda bu Kürt edebiyatı klasiğini başka bir açıdan eleştirel bir gözle yeniden değerlendirmektedir.

20.yy Kürt tarih araştırmaları ile tanıdığımız İsmail GÖLDAŞ yine kendi alanında Koçgiri Halk hareketine iki T.C. görevlisinin yaklaşımını yansıtıyor.

Diyarbakır'ın Türkler tarafından fethini konu alan Ali EMİRİ'nin makalesi Osmanlıca'dan günümüz Türkçesine Abdurrahman UÇAMAN tarafından sadeleştirilerek çevrildi.

Kürt dilinin Dünya dilleri arasındaki yerini A. Ali'nin makalesinden okuyacaksınız.

S. Verroj ve A. Uçaman tarafından hazırlanan ve Kürt dilinin iki "lehçesi" ile iki "Ağızı"nı karşılaştırmalı olarak araştıran çalışmaları alfabetik olarak devam edecektir. Bu sayımızda sadece "A" ve "B" harflerindeki kelimeler üzerinde çalışılmıştır. Kürt dilinin lehçelerini araştırıcılara kaynak olursa amacına ulaşmış olacaktır.

XOCE'yê XASÎ bu sayıda tanıttığımız Kürt kişiliğidir. Her sayımızda toplumda yer edinmiş bir kişiyi tanıtmaya devam edeceğiz.

Bu sayımızda olduğu gibi bundan sonraki sayılarımızda da toplumsal kurumları (Divan, Medrese v.s. gibi) tanıtacağız.

Sonbahar'da buluşmak dileğiyle...

Destpêk

Divê berî her tiştî bersiva pirsra "çima kovarek nû?" Bête dayin; em di vê bawerî da ne, ku evro li ser ziman, dîrok û berhemên çandî yên Kurdî, bi hawakî kûr û fire faalîyetekî lêkolîn û lêgerînê pîr kêm e. Her wekî ku tête gotin; "hûr binêrin, kûr binêrin, dur binêrin." Ev hîma nihêrîn û felsefî, amaca destpêka faalîyeta me ye. Ji ber vê yekê, ji bo ravadan û raxistina rengîniya xwerû bûna jiyana û berhemên çandî yên Kurdî, em ketin nava faalîyetekî wisa. Loma, bi kurtebêjî be jî, gerek em li ser mana navlêka çandî rawestin, ku di vir da ev navlêk babet û amaca faalîyeta WAR'ê yê bingehîn e. **Çand**, li ser coxrafyakî belî kirî da ji bo amacên pîşekar, hemu berhemên faalîyeta civakî ye. Ji ber vê yekê dîrokî ye, yanî berhemê faalîyeta însana ye, bi gotinekê faalîyeta wanekî bûyî ye. Ji bona vê ye ku welat, ziman, adet û tore, folklor, edebiyat, xwebûn û hwd. berhemên çandî ne.

Dema ku di civata Kurdan da pêvajoka berê 1970'an û piştê wê bête beramberê hev kirin, di têkiliyên çandî da pêvajoka pêşvahatinê dilê meriv qet hênîk nake. Li ser coxrafya Kurdan da li piştî 1970'an ra bi tevî zêde bûn û cûre cûre bûyina tevger û rêxistinên siyasî, gerek peywendiyên navbera tevgera siyasî û berhemên çandî yên Kurdan ji berê bêtir nêzîkê hev û yekgirtî bibûna, lê mixabim ku di jêrê wî, bûne, sebebê cihêtiyê û ji hev durketinê. **Siyaset**, ber bi amacekî diyar ve, faalîyeta yek kirin û bi navendekî ra girêdana peywendiyên civakî ye. Lê belê siyaseta li ser coxrafya Kurdan peywendî di jêrê wê amacê şekilandî ye. Ji çimayîyên vana yek jî, bi gelemperî bi hawakî zelal û bes bûnî tenegehîştina berhemên çandî û di xwerû da jî tenegehîştina berhemên çandî yên Kurdî ye.

Ji ber vê yekê ye, ku WAR li ser babeta berhemên çandî yên Kurdî; yanî li ser ziman, edebiyat, dîrok, folklor, hûner û hwd. da lêkolîn û lêgerîn ji xwe ra kiriye amac. Bi tavî vana, ew kesên ku li ser babeta dîrok, civat, ziman, hûner û edebiyata Kurdî lêkolîn û lêgerînan pêkbûne dê xebata wan derxîne holê û rava bide. Û di vê warî da kesên ku bixwazibin bixebitin, dê ji wan ra jî bibe alîkar, halankar û rêber. WAR ji nasnama siyasî ya nivîskar bêtir dê li naveroka lêkolîn û lêgerîna nivîsa wî/wê binêre. Nivîsên ku di kovarê da bîne weşandin, ne hewceye li jina nivîsê beşdarê fikra wan bibe, û ne mumkine ku nasnama siyasî ya nivîskar ji weşandina nivîsa wî/wê ra bibe asteng. WAR ji bo çareserkirina pîrgirêkên civata Kurd siyaseta pêk nayîne, lê belê bi weşandina lêkolîn û lêgerînan li ser civata Kurd, dê ji siyasethênan ra bibe dane û çavkanî. Rupelên WAR'ê dê ji hemu lêkolînvanan ra vekirî be. Li ser vê bingeh û amacê, tenê şika kovarê ew e; ku naveroka lêkolîn û lêgerînan rastîyê bîne ziman û rava bide. Ji ber ku kovar kovarekî lêkolîn û lêgerînê ye, di salekî da çar jimar, yanî ji sê mehan carekî dertê.

Li ser amaca bingehîn ya ku li jorê da hatiye ravadan, divê ku em rêbaz û ravêja (vatînî) xwe jî diyar bikin:

1. Amaca kovar ya bingehîn, bi lêkolîn û lêgerînên xwe derxistin û ravadana berhemên çandî yên Kurdî ne. Li ser vî bingehê rêbaz û şiklê lêhûrbûna me ew e: Ku di nava pêvajoka dîrakî da berhemên çandî yên Kurdî xwe bi xwe çawa afirandin, bi her nû ve afirandinê ra newekhev bûna naveroka wan çi û çawa bû? Divê ku hêza herikîn û pêkhatina wan ya dîrokî diyar bibe û bête nasandin.

2. Ji ber vê yekê ye ku, divê bi tesîrê hev kirin û pevgirêdanîya dîrokî ya navbera berhemên çandî yên Kûrdî û gelên herêmê (Tûrk, Fars, Ermenî, Sûryanî, Asurî û hwd.) Jî bibe babeta lêkolîn û lêgerînê. Ew lêkolîn û lêgerînên ku vê babetê da çê bûne dê wan biweşîne.

3. Lêkolîn û lêgerînên ku ji bo weşandinê hatine amede kirin, nivîskarê wan bi kîjan zimanî karibe fikrên xwe îfade bike dê bi wî zimanî û bi xwerû bête weşandin. Bi tevî vî, ji ber ku em, ziman, şiklê hebûna netewe dibînin, bi Kurdî nivîsandin daxwaza me ye.

4. Bi ya me çandên pêşteçuyî û paşvemayî nîn in, lê belê çandên cihê cihê hene. Ev jî ji bo însanetiyê feydedar (kêrhatî) û dewlemendî ye. Ji bona vê yekê ye, ku ravedan, parastin û pêstebirina çand û ragîhiştina wê ji bo qirên nûhatî, peywira însanetiyê ye. Lewra çand bi xwe, berhemê hemu faaliyetên însanetî yên dîrokî ye. Însan bi xwe jî berhemê çand e, çand jî komeliyetî ye. Çandeyên cihê, têne mana civatên cihê. Dema ku em bi vî hawayî li bûyerê binêrin, lêkolîn û lêgerînên ku li ser berhemên çanda Kurdî da bêne çêkirin, divê cihêti û dewlemendiya wê rava bide û derxe holê. Beramberên hev kirina berhemên çanda Kurdî û çandeyên dî, ji ber pêşteçun û paşvemayîna wê nîn e, ji bo ravadana cihêtiya wê ye. Wekî ku roman, tiyatro û hwd. berhemên çanda Awrupayî ne, di berhemên çanda Kurdî da nîn in, ji bona vê, çanda Kurdî paşvemayî dîtin feresetekî çewt e. Li hember kevneşopa romana Awrupayî, di civata Kurdan da bi alîkarîya Diwanan jî kevneşopîyek dewlemendya edebiyata gelêrî heye, ku ji mêj ve heta evro bi devkî hatiye. Ev berhemên çanda kurdî ji berhemên çanda Awrupayî ne pêştetir û ne jî paşvetir in, tenê di navbera wan da cihêti heye. Ev cihêti di têkiliyên civakî da jî xwe rava dide. Berê Kapîtalîzmê di Awrupa da roman û tiyatro bêtir bi bijartiyên civakê ra, bi mîrza, xwenda û bajariyan ra pevgirêdanî bû. Di civaka Kurdan da kilam û çîrokên ku di Diwanan da dihatin gotin, ji hemu tebaxeyên xelkê ra deng dikirin. Bi vî şeklî, ev kevneşopa çandî di nava hemu te baxeyên xelkê da dibû bingeka pejn û ravêjen wekhev. Eger di vê alî da em binêrin, berhemên çanda Kurdî bêtir civakî ne.

5. Xwerû bûna berhemên çanda Kurdî yê dîrokî, berhema têkiliya navbera peran yan jî malên ticarî nîn e, wek berhemê têkiliya navbera însanan giranî û nêzikayîya xwe, di nava xwe da dipê. Ji ber vê yekê ye ku berhemên çanda Kurdî ji xwendevanan bêtir, di pejn û kûrayîya dilê xelkê û têkiliyên wan da xwe ji nû ve diafirîne.

6. Berhemên çanda Kurdî di bin zordestiya dewletên neteweyên serdest, rêxistin hu ronakbîrên wan da ye. Amaca vê zordestiyê, berhemên çanda Kurdî

bikin berhemên çanda neteweyên serdest, wan bihelînin û gelê Kurd ji hebûn û çanda wî ra bikin biyanî. û bi vê hawayê, dixwazin ku neteweyê Kurd bixin pêvajoka ji xwe biyanî bûnê. Ji bo pêkanîna evan amacên xwe, di herî serî da bi girêdayî navendekî ve, plan û proje çê dikin û pêk tînin.

7. Ji ber çimayîyên ku li jorê hatine nîşandanê, lêkolîn û lêgerînên bi girêdayî vê babetê, bi tevî neyînî, zorî, dijberî û vê tevliheviyê çavkaniya morala me; hêz û desteka me; dewlemendiya berhemên çanda Kurdî û îradê ravadan û karanîna wan e.

War, bi vê hejmara xwe ya pêşî ya ku dest bi jiyana weşanî dike, ji dagirtina valahiyek girîng re namzet e. Ji ber vê yekê, ew nîrxên me yên hevpar ên ku hatine afirandin û tîn afirandin, ji bo ku bigihîjin civatê wê War bixebite û berpirsiyariya ku dikeve ser milên wê bîne cih.

Di vê hejmarê de, di nivîsa ku ji alî Remezan Alan ve li ser Mem û Zînê hatiye nivîsandin de, bi nêrînek rexnegirî ev berhema klasîk a edebiyata Kurdî tê nîrxandin.

Îsmalî Goldaşê ku em wî ji lêkolînên wî yên li ser sedsala bîstan a dîroka Kurd dinasin, li ser Tevgera Gel a Koçgirî û helwesta du wezîfedarên Komara Tirkîyê radiweste.

Gotora Alî Emirî ya ku mijara wê ji alî Tirkan ve dagirkirina Diyarbekir e, ji alî Abdurrahman Uçaman ve ji Osmanî li ser Tirkîya îroyîn hat wergerandin û sivikkirin.

Hunê di gotara A. Alî de, di nav zimanên dinê de cihê Zimanê Kurdî bixwînin.

Lêkolîna ku ji alî S. Verroj û A. Uçaman ve hatiye amadekirin û du zarav û du devokên Kurdî rûbirû dike, wê bi awayekî alfabetîk di hejmarên bê de jî berdewam bike. Di vê hejmarê de tenê li ser tîpên "A" û "B" tê rawestan. Gava ku ev xebat ji lêkolînerên ku li ser zaravên Kurdî dixebitin re bibe çavakanî, hing wê bigihîje armanaca xwe.

Ji şexsiyetên Kurd Xoceyê Xasî di vê hejmara me de tê naskirin. Emê di her hejmareke xwe ya nû de, kesekî ku di civatê de cih girtiye bidin naskirin.

Wekî vê hejmara xwe, emê di hejmarên xwe yên bê de jî avahiyên civakî(Dîwan, Medrese ..û hwd. binasînin.

Bi hêviya ku di payizê de em hevdû bibînin.

